

QORAVULBOZOR TUMANI HUDUDIDA DEHQON XO'JALIKLARI YERLARIDAN FOYDALANISNI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISH TIZIMI TAXLILI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17162620>

B.A.Ahmatov

BDTU Yer resurslaridan foydalanish va davlat kadastrı kafedrası o'qıtuvchısı

Annotatsiya: *Maqolada respublika bo'yicha dehqon xo'jaliklari soni va ularga biriktirilgan yer maydonlari Buxoro viloyati bo'yicha yer fondi toifalarining 2020-2024 yy mobaynida o'zgarishi dinamikasi Qoravulbozor tumanining yer fondi, uning yerdan foydalanuvchilar kesimida taqsimlanishi, tadqiqot ob'ekti sifatida tanlangan O'zbekiston massivida faoliyat ko'rsatayotga dehqon xo'jaliklari to'g'risida tahliliy ma'lumotlar keltirilgan.*

Аннотация: *В статье представлены аналитические данные о количестве дехканских хозяйств по республике и закрепленных за ними земельных площадях, динамике изменения категорий земельного фонда по Бухарской области в течение 2020-2024 годов, земельном фонде Караулбазарского района и его распределении в разрезе землепользователей, а также о дехканских хозяйствах, действующих на массиве Узбекистан, выбранном в качестве объекта исследования.*

Abstract: *The article presents analytical data on the number of dehqan farms across the republic and the land areas allocated to them, the dynamics of changes in land fund categories in Bukhara region during 2020-2024, the land fund of Karaulbazar district and its distribution among land users, as well as information about dehqan farms operating in the Uzbekistan massif, which was selected as the research object.*

Kalit so'zlar: *yer fondi, yer fondi toifalari, yer turlari, lotlar, ishlab chiqarish yo'nalishi, yer tuzish loyihalari*

Ключевые слова: *земельный фонд, категории земельного фонда, земельные угодья, лоты, направление производства, проекты землеустройства*

Key words: *land fund, land fund categories, land types, lots, production direction, land management projects*

Kirish. Qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtiruvchi, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishiga xizmat qiluvchi, xo'jalik yuritish jarayonida yuridik shaxs huquqiga ega xo'jalik yurituvchi subyekt hisoblanadi. Hozirgi vaqtda xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning barcha shakllari orasida dehqon xo'jaliklari ishlab chiqarishning eng samarali shakllaridan biri hisoblanadi. Ular qishloq turmush tarzini saqlab qolish va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish ishiga sezilarli hissa qo'shmoqda. Shu sababli xo'jalik yuritishning ushbu shaklining soni va ularga ajratilgan maydonlarning o'lchamlari yildan yilga oshib bormoqda

va Respublika xukumati tomonidan tegishli normative-huquqiy hujjatlarni qabul qilish orqali qo'llab quvvatlanmoqda¹⁵.

Ma'lumotlar va tadqiqotlar. O'zbekiston Respublikasi bo'yicha 2024 yilda dehqon xo'jaliklari soni va ularga birlashtirilgan yer maydonlari bo'yicha ma'lumotlar quyida 1 - jadvalda keltirilgan.

1-jadval

2024 yilda O'zbekiston Respublikasi bo'yicha dehqon xo'jaliklari soni va ularga birlashtirilgan yer maydonlari*

T/r	Hududlar nomi	Dehqon xo'jaligi uchun ajratilgan yerlarni davlat ruyxatidan o'tkazish natijalari		O'rtacha bir nafar dehqon xo'jaligiga ajratilgan yer maydoni, ga
		tanlov g'oliblari soni	ajratilgan yer maydoni, ga	
1	Korakalpogiston Respublikasi	21 233	12 261	0,58
2	Andijon	104 031	14 269	0,14
3	Buxoro	59 668	13 419	0,22
4	Jizzax	23 825	13 805	0,58
5	Kashkadaryo	35 108	19 022	0,54
6	Navoiy	24 520	9 402	0,38
7	Namangan	94 213	16 376	0,17
8	Samarkand	54 130	15 895	0,29
9	Surxondaryo	45 299	14 751	0,32
10	Sirdaryo	20 193	9 898	0,49
11	Toshkent	44 390	15 468	0,35
12	Fargona	88 012	18 630	0,21
13	Xorazm	49 403	12 376	0,25
	Jami	664 025	185 572	0,28

*jadval Kadastr agentligining davlat kadastrlari palatasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan shakllantirilgan

1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, viloyatlar kesimida bir nafar dehqon xo'jaligiga

ajratilgan o'rtacha yer maydonining Respublika bo'yicha 0,28 gani tashkil etsa, uning eng yuqori ko'rsatkichi 0,58 ga Korakalpogiston Respublikasi va Jizzax viloyatlariga to'g'ri

¹⁵ O'zbekiston Respublikasi qonuni "Dehqon xo'jaligi to'g'risida" .
T.: Adolat, 2021

kelsa ,eng kichik o'lchamlar 0,14 ga Andijon viloyatiga, 0,17 ga Namangan viloyatiga to'g'ri keladi.

Ilmiy tadqiqot ishida bfjarilgan maxsus adabiyotlar [2,3,6,7] tahlillari, o'tkazilgan tadqiqotlar 2020-2024 yillar oralig'ida Buxoro viloyati va uning tarkibidagi tumanlar yer fondlari toifalarida o'zgarishlar ro'y berganini ko'rsatadi. Yer fondlari tarkibidagi o'zgarishlar va ularning tahlillari 2 va 3-jadvallarda keltirilgan.

2-jadval

Buxoro viloyati bo'yicha yer fondi toifalarining 2020-2024 yy mobaynida o'zgarishi dinamikasi

№	Yer fondi toifalari	2020 y	2021 y	2022 y	2023 y	2024 y	2024 yilda 2020 yilga nisbatan
1	Qishloq xo'jaligi yerlari	3441634	3441449	344076	3440718	3441527	-107
2	Aholi punkti yerlari	7605	7605	7665	7667	7677	72
3	Sanoat, transport, aloqa, mudofaa va boshqa maqsadlarga mo'ljallangan yerlar	86137	86322	86635	86982	91625	5488
4	Tabiatni muhofaza qilish, sog'lomlashtirish va rekreatsiya maqsadlariga mo'ljallangan yerlar	71	71	71	18029	18023	17952
5	Tarixiy – madaniy ahamiyatga molik yerlar	473	473	473	473	479	6
6	O'rmon fondi yerlari	580605	580605	580605	582651	557187	-23418
7	Suv fondi yerlari	66401	66401	66401	66406	66407	6
8	Zaxira yerlar	128	128	128	128	128	0
	Jami	4185054	4183054	4185054	4183054	4183054	-2000

** Jadval davlat kadastrlari palatasining Buxoro viloyati boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan hisoblangan.*

2-jadval ma'lumotlariga ko'ra 2020-2024 yillar oralig'ida viloyat bo'yicha umumiy maydon 2000 ga kamaygani xolda, yer fondi toifalari kesimida maydonlar quyidagicha o'zgargan: jumladan, qishloq xo'jaligi yerlari 107 ga xamda o'rmon fondi yerlari 23418 ga

maydonga kamaygan bo'lsa, aholi punkti yerlari 72 ga, sanoat, transport, aloqa, mudofaa va boshqa maqsadlarga mo'ljallangan yerlar 5488 ga, tabiatni muhofaza qilish, sog'lomlashtirish va rekreatsiya maqsadlariga mo'ljallangan yerlar 17952 ga, tarixiy – madaniy ahamiyatga molik yerlar va suv fondi yerlari mos ravishda 6 ga maydonga oshgan.

3-jadval

Qoravulbozor tumani bo'yicha yer fondi toifalarining 2020-2024 yy mobaynida o'zgarishi dinamikasi*

№	Yer fondi toifalari	2020 y	2021 y	2022 y	2023 y	2024 y	2024 yilda 2020 yilga nisbatan
1	Qishloq xo'jaligi yerlari	176870	176690	176630	176830	175704	-1166
2	Aholi punkti yerlari	304	304	304	304	304	0
3	Sanoat, transport, aloqa, mudofaa va boshqa maqsadlarga mo'ljallangan yerlar	2334	2514	2574	2574	3609	1275
4	Tabiatni muhofaza qilish, sog'lomlashtirish va rekreatsiya maqsadlariga mo'ljallangan yerlar	0	0	0	0	0	0
5	Tarixiy – madaniy ahamiyatga molik yerlar	3	3	3	3	3	0
6	O'rmon fondi yerlari	25105	25105	25105	25105	24996	-109
7	Suv fondi yerlari	6447	6447	6447	6447	6447	0
8	Zaxira yerlar	0	0	0	0	0	0
	Jami	211063	211063	211063	211063	211063	0

* *Jadval Buxoro viloyati boshqarmasining Qoravulbozor tumani filiali ma'lumotlari asosida muallif tomonidan hisoblangan.*

3-jadval ma'lumotlariga ko'ra 2020-2024 yillar oralig'ida tuman bo'yicha umumiy maydon o'lchamida o'zgarish bo'lmagani xolda, yer fondi toifalari kesimida quyidagicha o'zgarishlar ro'y bergan: jumladan, qishloq xo'jaligi yerlari 1166 ga xamda o'rmon fondi yerlari 109 ga maydonga kamaygan bo'lsa, aholi punkti yerlari, sanoat, transport, aloqa, mudofaa va boshqa maqsadlarga mo'ljallangan yerlar, tabiatni muhofaza qilish, sog'lomlashtirish va rekreatsiya maqsadlariga mo'ljallangan yerlar, tarixiy – madaniy ahamiyatga molik yerlar va suv fondi yerlarining maydonlarida o'zgarishlar ro'y bermagan.

Tadqiqotlar natijalari. Mavzu bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni o'tkazish jarayonida Buxoro viloyati va Qorovulbozor tumanida 2020-2024 yillar oralig'ida dehqon xo'jaliklarini tashkil etish bo'yicha ma'lumotlar o'rganildi va tahlil qilindi. Uning natijalari 4-jadvalda keltirilgan.

4-jadval

Buxoro viloyatida dehqon xo'jaliklariga dehqon xo'jaliklari uchun ajratilgan yer uchastkalari to'g'risida ma'lumot*

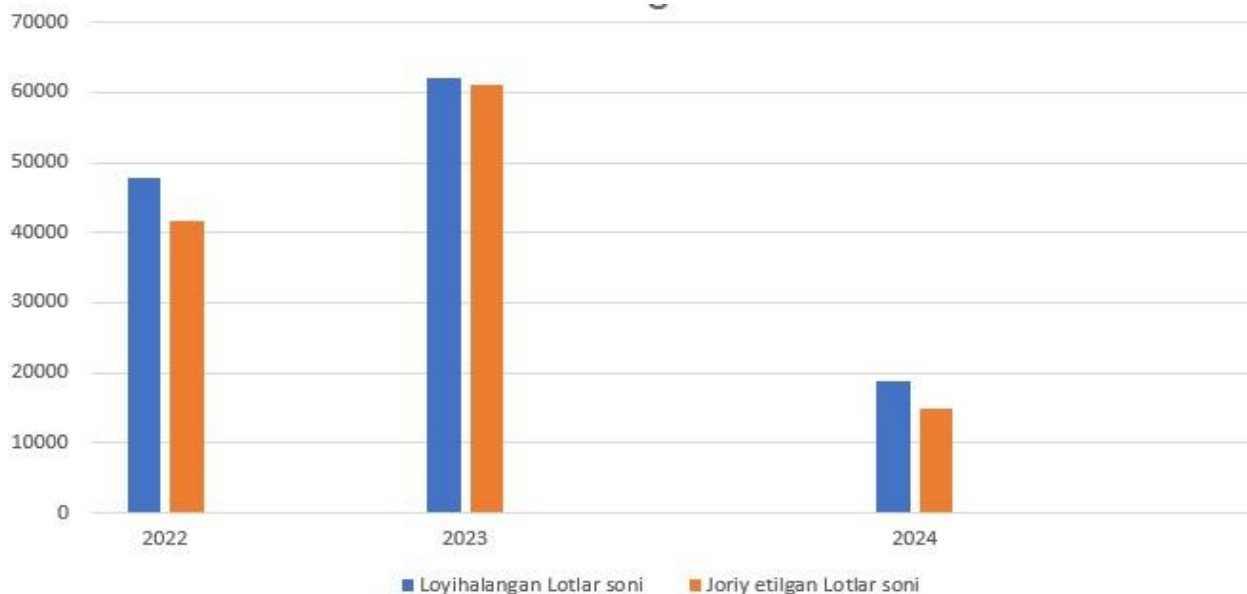
(2022-2024yillarda kesimida)

Yillar	"O'zdavyerloyiha" DILning Buxoro bolinmasi tomonidan tayyorlangan lotlar		Davlat kadastrlari palatasida davlat ro'yxatdan o'tkazilgan lotlar		Yer chegarasi joyida o'lchab berildi	
	Lotlar soni	maydoni	Lotlar soni	maydoni	Lot soni	maydoni
2022	47887	8046,49	45684	7594,89	41726	7024,3
2023	62055	14187,18	59791	13450,69	61096	13742,5
2024	18834	6180,58	14045	3893,71	14827	4052,52

** jadval "O'zdavyerloyiha" DILning Buxoro bo'limi va Davlat kadastrlari palatasining Buxoro viloyati boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi*

4 -jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki Viloyat bo'yicha 2022 yilda dehqon xo'jaligini tashkil etish bo'yicha "O'zdavyerloyiha" DILning Buxoro bo'limi mutaxassislari tomonidan ishlangan 47887 ta yer tuzish loyihasi (lot)ning 41726 (87.13%) joriy etilgan bo'lsa, 2023 yilda bu ko'rsatkich 98.45 %ni va 2024 yilda 78.72 %ni tashkil etgan.

Ushbu tahlilni quyidagi diagramma (1-rasm) xam tasdiqlaydi.

1-rasm. Dehqon xo'jaliklarini tashkil etish bo'yicha rejalashtirilgan va amalga oshirilgan lotlar soni

5 -jadval

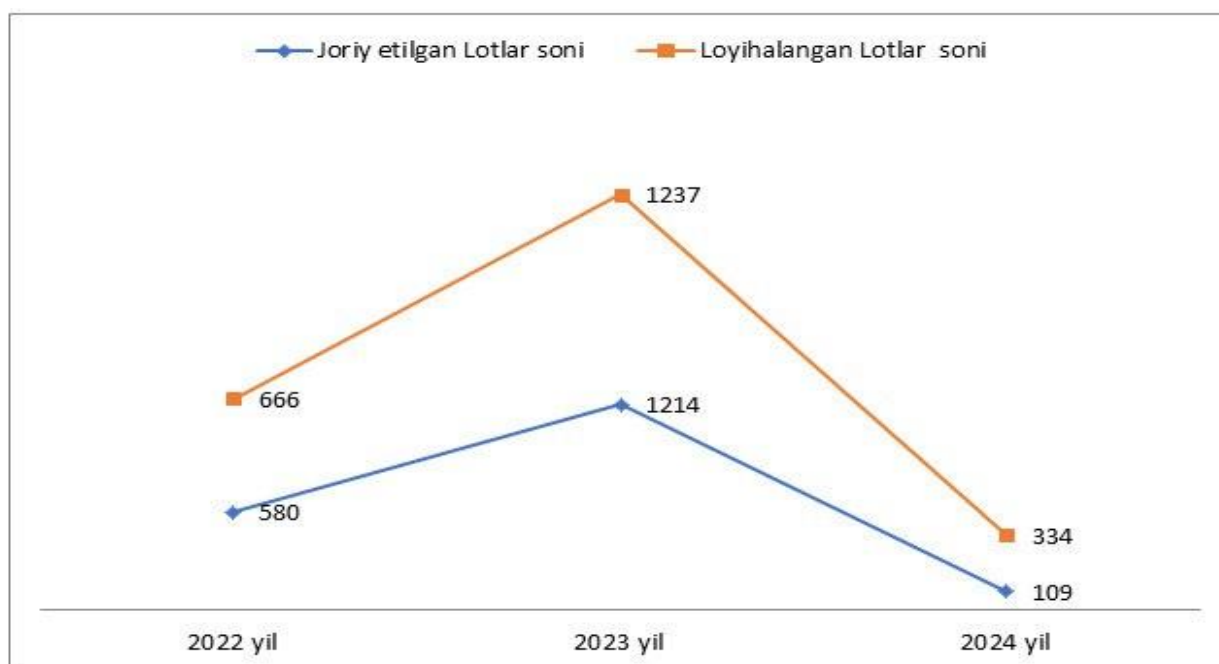
Qorovulbozor tumanida dehqon xo'jaliklariga 2022-2024yillarda dehqon xo'jaliklari uchun ajratilgan yer uchastkalari to'g'risida ma'lumot*

Yillar	"O'zdavyerloyiha" DILning Buxoro bo'limi tomonidan tayyorlangan lotlar		Davlat kadastrlari palatasining Qoravulbozor tuman filialida davlat ro'yxatdan o'tkazilgan lotlar		Yer chegarasi joyida o'lchab berildi	
	Lot soni	maydoni	Lot soni	maydoni	Lot soni	maydoni
2022	666	270,28	604	250,72	580	241,63
2023	1237	543,98	1199	529,85	1214	533,75
2024	334	214,22	109	53,89	109	53,89

*jadval "O'zdavyerloyiha" DILning Buxoro bo'limi va Davlat kadastrlari palatasining Qoravulbozor tumani filiali majlumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi

5 -jadval majlumotlaridan ko'rinib turibdiki 2022 yilda dehqon xo'jaligini tashkil etish bo'yicha "O'zdavyerloyiha" DILning Buxoro bo'limi mutaxassislari tomonidan ishlangan 606 ta yer tuzish loyihasi (lot)ning 580 tasi (95.7%) joriy etilgan bo'lsa, 2023 yilda bu ko'rsatkich 98,14 %ni va 2024 yilda 32,63%ni tashkil etgan.

Ushbu tahlilni quyidagi grafik (2-rasm) xam tasdiqlaydi.

2-rasm. Qoravulbozor tumanida dehqon xo'jaliklarini tashkil etish bo'yicha rejalashtirilgan va amalga osirilgan lotlar soni

6-jadval

Qorovulbozor tumanda faoliyat ko'rsatayotgan bog'dorchilik yo'nalishidagi dehqon xo'jaliklarining soni va birlashtirilgan maydonlari*

T/r	Tumandagi dehqon xo'jaliklari yo'nalishi	Massivning o'rtacha ball boniteti	Massivdagi dehqon xo'jaliklari ning o'rtacha maydoni ga	Umumiy maydon		Ekin yerlar		Ko'p yillik daraxtzorlar		Bo'z yerlar		Pichanzor va yaylovlar		Jami qishloq xo'jalik	
				jami	shundan sugor-gan	jami	shundan sugor-gan	jami	shundan sugor-gan	jami	shundan sugor-gan	jami	shundan sugor-gan	jami	shundan sugor-gan
A	B	D	E	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Bo'zachi massivi															
1	Bog'dorchilik	43.5	0.38			193.6								193.6	
jami				193.6											
Bo'ston massivi															
1	Bog'dorchilik	46.9	0.84			122.9								122.9	
jami				122.9											
Navbahor massivi															
1	Bog'dorchilik	43.9	0.37			142.3								142.3	
Jami				142.3											
Jarqoq massivi															
1	Bog'dorchilik	47.6	0.43			75.4								75.4	
Jami				75.4											
Tuman bo'yicha jami 1215 ta				534.6										534.6	

** Jadval davlat kadastrlari viloyat boshqarmasining tuman filiali ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan*

7-jadval

Qorovulbozor tumanda faoliyat ko'rsatayotgan sabzovotchilik-polizchilik yo'nalishidagi dehqon xo'jaliklarining soni va birlashtirilgan maydonlari*

T/r	Tumandagi yoshlarda ajratilgan yer maydonlari yo'nalishi	Massivning o'rtacha ball boniteti	Massivdagi yoshlarda ajratilgan yer maydonlarining o'rtacha maydoni ga	Umumiy maydon		Ekin yerlar		Ko'p yillik daraxtzorlar		Bo'z yerlar		Pichanzor va yaylovlar		Jami qishloq xo'jalik	
				jami	shundan sugor-gan	jami	shundan sugor-gan	jami	shundan sugor-gan	jami	shundan sugor-gan	jami	shundan sugor-gan	jami	shundan sugor-gan
A	B	D	E	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Bo'zachi massivi															
1	Sabzavot-polizchilik	43.5	0.33			9.7								9.7	
jami				9.7											
Bo'ston massivi															
1	Sabzavot-polizchilik	46.9	0.30			6.0								6.0	
jami				6.0											
Navbahor massivi															
1	Sabzavot-polizchilik	43.9	0.51			7.6								7.6	
Jami				7.6											
Jarqoq massivi															
1	Sabzavot-polizchilik	47.6	0.49			13.9								13.9	
Jami				13.9											
Tuman bo'yicha jami 92 ta				37.4										37.4	

** Jadval Davlat kadastrlari viloyat boshqarmasining tuman filiali ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan*

8-jadval

Qorovulbozor tumanda faoliyat ko'rsatayotgan sabzovotchilik yo'nalishidagi kooperatsiyalarga birlashtirilgan maydonlari*

T/r	Tumandagi kooperatsiyalarga ajratilgan yer maydonlari yo'nalishi	Massivning o'rtacha ball boniteti	Massivdagi kooperatsiyalarining o'rtacha maydoni ga	Umumiy maydon		Ekin yerlar		Ko'p yillik daraxtzorlar		Bo'z yerlar		Pichanzor va yaylovlar		Jami qishloq xo'jalik	
				jami	shundan sugor-gan	jami	shundan sugor-gan	jami	shundan sugor-gan	jami	shundan sugor-gan	jami	shundan sugor-gan	jami	shundan sugor-gan
A	B	D	E	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Navbahor massivi															
1	Sabzavotchilik	43.9	0.96			16.4								16.4	
Jami				16.4											
Tuman bo'yicha jami 17 ta				16.4										16.4	

*Jadval davlat kadastrlari viloyat boshqarmasining tuman filiali ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan

6-8 jadvallar ma'lumotlaridan ko'rinadiki, Qoravulbozor tumanida faoliyat ko'rsatayotgan dehqon xo'jaliklari ishlan chiqarish yo'nalishlari, soni , biriktirilgan maydonlari va kooperatsiaga oid ma'lumotlar 6 ,7 va 8-jadvallarda keltirilgan. Ushbu jadvallardagi ma'lumotlarga ko'ra, bog'dorchilik yo'nalishidagi dehqon xo'jaliklari tumandagi Bo'zachi, Bo'ston, Navbahor va Jarqoq massivlarida tashkil etilgan.Ushbu dehqon xo'jaliklariga biriktirilgan yer uchastkalarining umumiy maydoni 534.6 ga, xo'jaliklari soni 1215 ta, o'rtacha o'lchamlari 0.37-0.84 ga teng bo'lsa, tuproalarning sifat darajasini ko'rsatuvchi bonitet ballarining ko'rsatkichlari unchalik yuqori emas 43.5 -47.6 ball oralig'ida.

Sabzavot-polizchilik yo'nalishidagi dehqon xo'jaliklari xam shu massivlarda tashkil etilgan bo'lib biriktirilgan yer uchastkalarining umumiy maydoni 37.4 ga, xo'jaliklari soni 92 ta, o'rtacha o'lchamlari 0.33-0.51 ga teng.

Sabzavotchilik yo'nalishidagi kooperatsia Navbahor massivida tashkil etilgan bolib umumiy maydoni 16.4 ga, xo'jaliklari soni 17 ta.

Xulosa. Bozor munosabatlari tizimida ikki muhim tarkibiy qismni ajratib ko'rsatish mumkin. Ularning **biri** talab va taklifning maqbul nisbatini inobatga olgan holda barcha darajadagi qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarining bozordagi erkin harakatidir. **Ikkinchi qism** esa bozor munosabatlarini tartibga solishning iqtisodiy usullarini o'z ichiga olib, bozor ishtirokchilarini ekologiyalashtirish va resurslarni tejashga, shuningdek, ishlab chiqarishning samarali faoliyatiga yo'naltiradi. Iqtisodiyotning agrar sektoridagi inqirozli holatni bartaraf etish, dehqon xo'jaliklarining faoliyatini barqarorlashtirish va samaradorligini oshirish davlat tomonidan tartibga solinishini ta'minlash orqali dehqon xo'jaliklarining faoliyati uchun mukammal iqtisodiy mexanizmni yaratish yo'li bilan mumkin bo'ladi.

Tadqiqotlar va tahliliy ma'lumotlar [2,7,8]shuni ko'rsatdiki , dehqon xo'jaliklarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash ularning faoliyat yuritish xususiyatlari va omillarini hisobga olgan holda tashkil etilishi maqsadga muvofiq bo'ladi:

- tabiiy-iqlim sharoitlari va bozor kon'yunkturasiga yuqori darajada bog'liqligi sababli qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarining narxlari va daromadlari beqarorligi;

- xo'jalik yuritishning turli iqtisodiy va tabiiy sharoitlari tufayli qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirishning yuqori xavf-xatari fermerlarning ishlab chiqarish faoliyatini himoya qilish va sug'urtalash zaruriyatini keltirib chiqaradi;
- xizmat ko'rsatish, ta'minot va qayta ishlash tarmoqlari hamda faoliyat sohalarining monopol holati iqtisodiyotning agrar sektorining raqobatbardoshligini pasaytirib yubormoqda;
- kooperatsiya va agrosanoat integratsiyasini rivojlantirish;
- iqtisodiyotning agrar sohasi takror ishlab chiqarish jarayonining o'ziga xosligi dehqon (fermer) xo'jaliklari faoliyatiga pul mablag'larini jalb qilishni jozibador qilmaydi;
- qishloq ijtimoiy infratuzilmasi va uning o'ziga xos xususiyatlari katta miqdordagi kapital mablag'larni talab etadi;
- tuproq unumdorligini oshirish va saqlashning doimiy zaruriyati.

FOYDALANILLGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi qonuni "Dehqon xo'jaligi to'g'risida" . T.:Adolat,2021
2. Ahmedov U.Q. Qishloq joylari uy xo'jaliklarining rivojlanish istiqbollari (Monografiya) – T.: "Fan va texnologiya", 2014, 152 bet.
- 3.Бобок А. Развивать малые формы хозяйствования. // АПК: экономика, управление. – М., 2008, №9. С.36-37
4. Воронин Б.А., Воронина Я. В. Состояние и тенденции развития фермерских хозяйств в зарубежных странах // Аграрный вестник Урала. 2015. № 10 (140). С. 65–70.
- 5.Сизова Н. П. Развитие крестьянских (фермерских) хозяйств в регионе : диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Улан-Удэ, 2010. 214 с.
- 6.Кривошеев А. В. Приоритетные направления обеспечения эффективности функционирования крестьянских (фермерских) хозяйств (на материале Тамбовской области) : диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Мичуринск, 2014. 204 с.
7. Феронова А. В. Повышение экономической эффективности функционирования крестьянских (фермерских) хозяйств : диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Ставрополь, 2008. 203 с.
- 8.Царахова М. В. Организационно-экономический механизм повышения эффективности функционирования и развития крестьянских (фермерских) хозяйств (на материалах Республики Северная Осетия-Алания) : диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. 2014.178 с.